చలకూరం స్త్రీలు

905
8600

చతురాస్యము.

ఇది

రాజమహేంద్రవరము గవర్నమెంటుకాలేజీలో నుభయభాషాపండితులగు

కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రులుగారిచే

రచియింపఁబడి

(1) వేపా విజయరామమూర్తి.

(2) దేవరకొండ జగన్నాథరావు.

(3) కర్రా రామమూర్తి.

(4) కందుకూరి సత్యనారాయణ.

అను [illegible] వారి ప్రియశిష్యులచేఁ బ్రకటింపఁబడినది.

మొదటికూర్పు 250 ప్రతులు.

రాజమహేంద్రవరము.

శ్రీవిద్యానిలయ ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపఁబడియె.

1913.

[వెల 0—2—0.

విషయసూచిక.

శుద్ధపత్రిక.

పుట.	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
5	3	బహూనసక్తి	బహూనసక్తి
5	11	అధ	అథ
5	20	నసువ్వుచు	నువ్వువో
6	2	బైవాక్యంబులు	బైశ్రుతివాక్యంబులు
6	24	దినసంబు	దివసంబు
7	17	ించవ	ింప
7	21	కాలక్రిమంబున	గాలక్రిమంబున
11	14	నుచ్చరించసగా	నుచ్చరింపగా
12	7	మైవెలుగు	మైనవెలుగు
12	7	నిరసునాసికము	సినునాసికము
12	12	అభేకా	అభేదకా
12	21	గాణధర్మ	గాణధర్మ
12	22	ముఖ్యధర్మము	ముఖ్యధర్మము
13	12	సంస్కృత	సంస్కృత
15	6	భీభత్సరము	భీభత్సనము
16	7	అత్యుద్ధత	అత్యుద్ధత
20	8	ద్వితార్థ్యాది	దితార్థ్యాది
21	14	లీలావతార్యాదులు	లీలావతార్యాదులు

చతురాస్యము

———:(o):———

[చెన్నపట్టణమునందలి యాంధ్రపరిషన్మండలి కోరికను వ్రాయఁబడిన «షష్ఠోక్తని» యనువ్యాసము.]

ఆర్యాశ్లోకః॥ సుగుణా స్సుకృతా వీరా।
వన్దే నరసింహదీక్షితా ధ్యాత్వా।
చతురాస్యం కల్యాణ్యా।
స్వయవేంకటరామశాస్త్రిణా రచితమ్।

శ్రీమత్పరిషత్సభ్యులయిన మహాకావ్యరసికోత్తమసభ్యులారా !

విశ్రాంతిదివసంబు లగుటంజేసి ప్రదేశాంతరంబులకేగి వచ్చిన వెంటనే తమయొక్క సమావేశనపూర్వకసమాచారపత్రంబుఁ జూచుకొని సభాసన్నిధికాలావధికిఁ బంచషదివసంబులే యవకాశముండిన కారణమున వగమనో నిత్సాహంబులేక మిక్కిలి ముకుళితప్రాయుండనై పండితలోక బాంధవులగు తమయొక్క కామకమహోద్దేశప్రభావంబున మరలవికసించి నామనోరసాబ్జంబు చిరోదిశభక్తిప్రాయంబున యథాశక్తిశోద్ద్వష నీమహాకార్యములో నన్ను బలాత్కరించుచున్నందున నీవిషయమయి నాయభిప్రాయంబును నిండుకవిన్నవించుచున్నాఁడను. అర్హమయిన యవకాశంబులేక సావధానచిత్తంబుతో వ్రాయుమింజేసి యొకవేళఁ గొంతపాటవంబులోటుపడినట్లు తోఁచినను, నావ్యాసంబును గూడఁ బండితమండలీసమ్ముఖం

బునకు నతిథిగా నాపర్వతమునని తమ్మును వివిధంబుల విశ్వసించి కో రుచున్నాఁడను,

గ్రామ్యభాషానిరసనము.

శ్లో॥ సాలంకారవిశేషచిత్రరచనామోదాత్త సద్రీతిభి
ర్వ్యాఘాతవ్యతిరేకవస్తు రుచిమిత్యా నోక్త్యర్థదృష్టాంతకైః॥
ప్రత్యర్థ్యాసుకవీశ్వరేణ ఘటితైస్సద్యోగుణోజ్జృంభితైః।
నిస్సందేహవిశిష్టలంకృతిగతై రమ్యో రసో రాజతే॥

సాహిత్యరత్నాకరము.

ఉపమ. ఉత్ప్రేక్ష. మొదలగు నలంకారములును, మాధుర్యము, ఓజస్సు మొదలగు గుణములును గవివాక్యములయందు ఘటిల్లినపుడు రస మావిర్భవించి రాజిల్లుచుండు నని పైపద్యముయొక్క భావార్థము. రస ప్రవృత్తిగలదియే వాక్యమని చెప్పఁదగునుగాని రసహీనంబగుశబ్దంబు వా ఙ్మయంబునకు న్వర్థంబుగాదని "సాహిత్యరసప్రీతి" అను సాంధ్రశబ్ద చింతామణియందలి ద్వితీయసూత్రము రసప్రాధాన్యము నుద్ఘోషించుచు న్నది. శ్లో॥ గుణాలంకారరీతిస్ఫురితరసికతో భావవిభవః—అనియు, శ్లో॥ రసోవాక్యార్థస్సన్ విలసతి పదార్థాః పురమీ—అనియు, గుణాలంకార సంపదగల పదార్థసామగ్రియే విశిష్టరసోత్పత్తికిఁ బ్రధానంబని ప్రతాపరు ద్రీయప్రబంధకర్తయగువిద్యానాథపండితుఁడును వివరించుచుండెను. ఇ ట్లు తత్తద్రసోచితంబులగు వర్ణంబుల పొందికతో నింపగుపదంబుల మేళనంబునఁ గావ్యంబునకు జీవితస్థానీయమయి ప్రసన్నపదప్రతిభటంబ గురసముదయించుచుండునని సర్వాలంకారికులును నైకకంఠ్యంబునఁ ద మతము తాత్పర్యంబులను జాటుచుండుట వీరలార వినుచున్నారము.

"శ్లో॥ మహాజనో యేన గతాస్సపంథా" యను న్యాయంబున మహాజనులు సంచరించునదియే మార్గముగాని యన్యంబు మార్గంబుగాదని స్పష్టపడుచుండఁగా వర్తమానకాలంబున జనులకు సుసాధ్యంబయి లౌకికయాత్రి కుపయోగించుచుఁ బామరులను రంజించునట్టి గ్రామ్యభాషయే గ్రాహ్యభాషయనియు, ప్రబంధభాష ప్రతిబంధభాషయనియుఁ గొన్ని వాక్యంబులు కర్ణగోచరంబులగుచున్నవి. గ్రామ్యభాష పామరులు సర్వదా వ్యవహరించునట్టి భాషగానున్నది. కాఁబట్టి యిట్టిభాషకుఁ బామరులే సర్వదా శరణంబు. పండితులు పామరులతోడి సంబంధదోషంబుననో, శాస్త్రీయభాష పామరులకుఁ దెలియదన్న కారణంబుననో గ్రామ్యభాష కొంత యుపయోగించుచున్నను గవితారచనాదిక్రియాకాలంబులయందు గ్రామ్యంబును దూరంబుగా నెంచి శాస్త్రీయంబగుభాషను నాదరించువారుగానున్నారు.

మసకాన్పను వేర్పను బహుమ దుమ్ము మొదలగునపరిశుద్ధపదార్థములు మన గృహములయందుఁ బరిశోచయంబుతో నున్నను సమయము వచ్చినప్పుడెల్లను వానిని సమ్మార్జనిసస్త్రువు (చీపురు) తోఁదుడిచి దూరముగా విసనాడుచున్నారముగదా! సస్యముతోఁ గలుపు మిక్కిలి బలిసి పెరుఁగుచున్నను దానిని బ్రియస్నేహపూర్వకముగాఁ బరిహరించుచున్నారము. పంకిలంబగు నుదకంబునఁ గతకరేణువునం బుపయోగించి పంకంబునుగంటించుచు నిర్మలోదకంబును గ్రహించునట్లు, లోకవ్యవహారదశయందునపశబ్దంబులు సుశబ్దంబులకంటెఁ బ్రియానురాగంబును సంపాదించి తలయెత్తికొని విచ్చలవిడిగాఁ బ్రవర్తిల్లుచున్నను, యుక్తసమయములందు శాస్త్రీయభాష నుపయోగించి వానిననుగంటింపవలయునేకాని యెంతమాత్రమును బెచ్చుపెరుఁగునట్లు పురికొల్పఁగూడదు.

లోకమున సర్వజనులు నానందంబునకై ప్రయత్నింతురన్న సం

మానజ్ఞానులయి సఖ్యంబుల నొందుచుందురనియు నట్టివారి వాక్కుల యందే భద్రింబై లక్ష్మి నివసించుననియుఁ బై వాక్యంబులకు ఫలితార్థము. కాఁబట్టి యనేకగ్రంథప్రమాణంబులఁ బరిశీలించినను యుక్తియుక్తంబులగువాక్యంబుల విమర్శించినను శాస్త్రమర్యాదకు వెలుపులేని గ్రామ్యభాష రసాభాసంబునకుఁ బుట్టినిల్లయి గర్హణీయంబుగాని గౌరవయోగ్యంబుగాదని స్పష్టపడుచున్నది. నాటకంబులందు నీచపాత్రంబుల కుచితంబుగాన నీగ్రామ్యంబునకుఁ గావలసినంత యవకాశమిచ్చి యుత్తమపాత్రంబులయందుమాత్రము రిక్తసేయవలయును.

ఇంక నుత్తములు ప్రయోగించునట్టి సంభాషణంబునసే గ్రంథరచన చేయవలయునన్నయంశము గూడఁ గొంతచర్చించిచూతము. «శ్లో॥ శతేషుజాయతేశూరః॥ సహస్రేషుచపండితః' అనున్యాయంబునఁ బామరసంఖ్యకంటెఁ బండితసంఖ్య మిక్కిలి స్వల్పంబుగదా! పామరులతో సంబంధంబునంగాని, శాస్త్రీయముగా మాటాడినచోఁ బామరులు తెలిసికొనలేక నవ్వుదురన్నసిగ్గునంగాని పండితులును వ్యవహారమునందు నితరు లుపయోగించినంత గ్రామ్యంబు నుపయోగించుకున్నను మొత్తముమీఁద నపశబ్దంబులను నయితము క్రమభాగంబులో వాడుచుందురు. లోకవ్యవహారమునందు నొకవేళ వ్యాకరణయుక్తంబుగా మాటాడినను నట్టిమాటలు రసవంతంబయిన యొకయుత్తమ గ్రంథంబును రచించుటకు నెంతమాత్రము జాలియుండవు. వ్యవహారావస్థలో మనకు వలసిన వస్తువులను వాడుకొనుటకు నవసరము దీర్చునట్టిమాటలు వ్యాకరణయుక్తముగ నుపయోగించినంతమాత్రమున నే మనము ప్రౌఢపండితుల బ్రహ్మలమనిపించుకొందుమేని, మన గృహాధిష్ఠానదేవతలయిన స్త్రీలునయితము కొంచెము వ్యాకరణాంశము మనకంటెఁ దక్కువగాఁగ నట్టి ద్వివ్యగుణక్రియలపేర్లను బ్రతిదినసంబున బ్రయోగించుచుందురుగాన వారునుగూడఁ జదువులసరస్వతీ

దేవతలనియే చెప్పందగియుందురు. ఇట్లు ప్రతిగృహంబును బ్రహ్మణోబ్రహ్మలతో నిండారుచుండును. కావున, నిట్టి పేలపిండివంటి పేలవపుమాటలతో నిండిననీరసగ్రంథంబులను నాకర్ణించినవారు కావ్యరసామృతంబును గర్ణపుటంబులతోఁ జూఱలాడి జుష్టానువిబుధాగ్రగణ్యులగుదురని యెన్నటికిని దలంపఁగూడదు. మనముత్తములనుకొన్న జనులు మాటాడు భాషగూడ గ్రాంథికశైలికి ననువుగా నుండనందున గురుకులవాసముచేసి సమార్జించినసుస్వతీకరుణాకటాక్షంబు ననుసరించియే గ్రంథంబులు రచియింపవలయునని సిద్ధాంతమగుచున్నది.

అర్ధానుస్వారము.

అర్ధానుస్వారము తనకుముందున్నస్వరము (అచ్చు) ననునాసికమని సూచించుటకు నిర్ణయింపఁబడినచిహ్నమయి యున్నది. సంస్కృతశబ్దంబులయందుఁగూడ «అభ్రి ఆఅపః॥ఉ ఇతి।విద్వాల్లి ఖతి॥ సయ్యన్తా॥ ఇత్యాదిశబ్దంబులయందు నర్ధచంద్రాకార చిహ్నంబులు దేవనాగరగ్రంథంబులందు ననునాసికంబులయిన యక్షరంబుల శిరంబులపయి వ్రాయఁబడుచున్నవి. అనునాసికాక్షరము, సూ॥ముఖనాసికావచనో ను నాసికః॥ అనుసూత్రప్రకారంబున ముఖనాసికంబుభయముయొక్క మేళనంబుతో నుచ్చరింపఁబడునదిగాన నట్టి యక్షరముయొక్క సగముభాగ ముచ్చారణలో నాసికనుఁ జెందినదని పెద్దలు స్థూలదృష్టిని దానిని సూచించుటకై యర్ధచంద్రాకారరేఖలను చిహ్నములుగా స్వీకరించి యుండవచ్చును. నాగరగ్రంథంబులయందు నక్షరంబులశిరంబులపయి నున్న యారేఖలే యనునాసికములయిన తెలుంగువర్ణంబులలో వానిపార్శ్వంబునకుఁ గాలక్రమం

బున జరిగియుండవచ్చును. అనునాసికాక్షరముయొక్క యుచ్చారణము ముఖంబునకును, నాసికకును సమభాగంబుగాఁ జెందునని సూచించుటకే కాక పెద్దలింకొకలాభంబునకై కూడఁ దెలుఁగువర్ణంబుల పార్శ్వంబులయందే యర్ధచంద్రరేఖలు వ్రాసియుందురు. హ్రస్వంబులయిన యనునాసికాక్షరములతరువాత వైకల్పికముగా నిండుసున్నలు వచ్చునుగాన మునుపు నిరూపింపఁబడిన యర్ధసున్నలే నిండుసున్నలగునని చదువరులకు సులభముగా బోధపడుటకై యట్లు గావించియుండవచ్చును. సున్న తెలుఁగుభాషలోఁ బార్శ్వమందును, సంస్కృతంబున వర్ణంబులశిరంబునందును వ్రాయుట సంప్రదాయంబుగా నున్నదిగదా!

తెలుంగుభాషయందువలెనే సంస్కృతభాషయందు సయితము విరళంబుగాఁ గొన్ని శబ్దంబులందు ననునాసికవర్ణంబులపయిని నిండుసున్నలు వచ్చుట శాస్త్రీయముగావున నర్ధచంద్రరేఖలు పూర్ణానుస్వారములుండున-ట్టి యక్షరంబులశిరంబులపయినే వ్రాయఁబడుట పరంపరగా వచ్చుచున్నదియని తోఁచుచున్నది. అట్టి శబ్దంబులెవ్వియనఁగా (1) సఁస్కర్తా సంస్కర్తా (2) పుఁస్కోకిలః పుంస్కోకిలః (3) పుఁస్పుత్రః పుంస్పుత్రః (4) శార్ఙ్గిఁశ్ఛింధి, శార్ఙ్గిం శ్ఛింధి (5) చక్రిఁస్త్రాయస్వ; చక్రింస్త్రాయస్వ ఇత్యాదులందు। సూ॥ అత్రానునాసికః పూర్వస్యతువా। సూ॥ అనునాసికాత్పరోనుస్వారః॥ అనుసూత్రంబులచే ననునాసికపూర్ణానుస్వారంబులు వికల్పంబున నగుచున్నవి యని పండితలోకంబునకు విశదమయిన విషయము. భాషయొక్క రీతి ననుసరించి తెలుంగులోఁ గొన్ని శబ్దంబులందే హ్రస్వంబు లనునాసికంబులై (అరసున్న గుణితములతోఁ గూడినవియై) వికల్పంబుగా బూర్ణానుస్వారయుక్తంబులగుటయు, సంస్కృతంబులో పైనిఁ జూపిన రీతిని గొన్ని శబ్దంబులందు మాత్రమే యచ్చుల ననునాసికంబులై వికల్పంబుగా నిండుసున్నలగుటయు సంప్రదాయంబుగా నున్నయది. కాని

సంస్కృతంబున నింకొక విశేషంబు కలదు. శ్లో॥ "అహోనునాసికా న
హకారొ॥ నాదినోహరుశ్శస్మృతాః॥ ఈషన్నాదాయణశ్చైవ॥ శ్వాసినస్తుఖ
ఫాదయః॥" అనుశిక్షావచనంబు నుదాహరించుచు 'నాదేతిసంవారఘో
షయోరుపలక్షణం। శ్వాసేతివివారా ఘోషయోః। సహేత్యుపలక్షణం
ఐచస్సర్వస్య ప్లుత ఇ కారస్యచానునాసికస్యా దర్శనాదిత్యలం॥' అని శబ్దేం
దుశేఖరంబున నాగేశపండితులు, అష్టప్రత్యాహారములోనివియైనందు
నం బ్రాప్తించినయానునాసిక్యధర్మంబును ప్లుత ఇ కారంబునకును రేఫ
హాకారంబులకును, ఐ ఔ లకును, నిషేధించుచున్నారు. తెలుంగుభాష
లో నట్లుగాక, 'పైండి, పైంట, సైంపు, సైందము, ఔంగాక, కౌంగిలి,
కౌంజు, ఇత్యాదులయందు నై కారమునకును నౌకారమునకును గూడ న
నునాసికత్వము కానిపించుచున్నది. అనంగా నర్ధానుస్వారము లుండుచు
న్నవి. ఇంతియెకాక సంస్కృతంబునవలెనే తెలుంగులో నయితేను కొన్ని
శబ్దంబు లర్ధానుస్వారము నొందినప్పుడే (అనంగా ననునాసికధర్మము కలిగి
యున్నప్పుడే) యుక్తమయిన యర్థంబు నిచ్చుచుండును గాని యట్లుకాని
చో విపరీతార్థమగుచుండును. "ఊః" అనుశబ్దం బనునాసికమయినన
మయంబునే ప్రశ్నంబును, కథయొక్క వినికిని, తెలుపుచున్నయది. లే
నిచో నిది యపార్థకంబగును. "ఆఁ, ఆ," అను శబ్దంబునందు నాకారము,
అనునాసికమయినపుడే 'అగు' మన్న యర్థము నిచ్చును గాని యదికాని
చో విపరీతార్థమిచ్చును. పంచు, తెలుంగు, పెరుంగు, పాండి, యిత్యాదులలో
నం బైని జూపినరీతిని ననునాసికములయినపుడే క్రియముగా బాధించుట, కి
రణము, వర్గిల్లుట, క్షీరసంపద, యను యర్థంబుల నిచ్చును గాని యట్లుకాని
చో వేఱొకయర్థంబుల నిచ్చును. మఱియు 'వచ్చెం గమలాక్షుండు, వె
చ్చెం దామరసాక్షుండు' ఇత్యాదిశబ్దద్వయసంధిస్థలంబులందును లోపించిన
నకారముయొక్క యానునాసిక్యమును సమీపస్థములయిన 'ఎ'కారములు
తెలుపుననియే యట్టిచోటను నర్ధానుస్వారములు వాగనుశాసనులచే వ్రా

కరణంబున విధింపఁబడినవి. అర్ధానుస్వారము తెలుంగునఁ దీసివేయఁబడ లేని లోపించిననకారముయొక్క యనునాసికధర్మమును సమీపస్థమయిన ‘ఎ'కారము తెలుపకపోవలసి యుండును. మేమట్టి స్థలంబులయందు నయితము నాసికాసంబంధముతో నుచ్చరింపమని పట్టుదలతోఁ గొందఱుందురేని శాస్త్రమందు దయచేసిను వారు పలుకవలయునే కాని యట్లుకానిచో నెవరేమిసేయఁగలరు. “సమ్యాన్తా; సమ్వత్సరః; పుల్లింగమ్: విద్వాల్లిఖతి” ఇత్యాదులందు ననునాసికములకు బదులుగా వచ్చినవి కాన నట్టిస్థలములయందలి యకార వకార లకారంబుల నాసికాసంబంధంబున నుచ్చరింప వలయునని శాస్త్రము బోధించుచున్నను నాయావర్ణంబులకు సానునాసిక్య ముచ్చారణ శ్రీమకుఁ గారణము గాన మేము తీసివేయుదుమనియుఁ పై స్థలంబులందు ముక్కుతోఁగాక కేవలము ముఖంబుతోనే పలుకుదుమనియు నెవ్వరైనఁ బ్రబుద్ధులు వితండవాదంబునకు డీకొందురేని వారిముక్కును బలాత్కారముగాఁ బట్టి పల్కించుట యెవ్వరితరమగును? అనునాసిక్యము లేదనియు, అరసున్న లేదనియు వారే యెదుటివారి ముక్కును బట్టుకొని ప్రతిబంధింపఁ బ్రయత్నించుచున్నారు గదా! శాస్త్రవిశ్వాసము చేతను, లోపించిన యనునాసికాక్షరంబుల గుణంబును భాషాశైలిఁ జేసి యాదేశవర్ణంబులును సమీపస్థవర్ణంబులును దెలుపుట యుక్తంబగునన్న యుక్తిచేతను, మనస్సాక్షి బోధింపఁగాఁ బల్కవలసినదేగాని లేనియెడ నెవ్వరట్లు చేయింప సమర్థులగుదురు. అరసున్న (లేక) యానునాసిక్యము లేదనినవారి క్రిందిస్థలంబులయొద్ద నెట్టిసూత్రంబును బన్నుదురో యడుగుచున్నారము. బా. క్రి. సూ. 82. “ఖండబిందువుమీఁదిసిద్ధచకారంబునకు ముత్తుపరంబగునపుడు పకారంబు ప్రాయికంబుగా నగు.” ఉదా. తలఁపక; త్రెంపక, తోఁపక; అరసున్నలు లేనివారి మతంబునందు నెట్టిచకారంబులకుఁ బకారము రావలసియుండునో యెట్టిచకారములకు ॥సూ॥ 88. ప్రకారమునవకారము రావలయునో తెలియక బుద్ధి డోలాయమానమగు

చుంచును. అరసున్నయున్నయెడల 'ప్రతిజ్ఞానునాసికాః పాణినీయాః' అనున్యాయంబున శిష్యపరంపరాప్రవాహముగా వ్రాయఁబడుచున్నయర్ధబిందుప్రకరువాతిచకారంబును దెలిసికొని సూత్రమును సులభముగా నుపయోగింతురు.

గీ. ధామకలితుండునై శూరతరుఁడగు రుఁ|
డొప్పెసఁగురుచిరయశో మహోదయతను|

రాఘవపాండవీయము. ద్వితీ. 80. పద్యము.

ఇట భారతార్థమందు, సగురు చిర యశో మహోదయతన్; సునమయిన చిరకీర్త్యతిశయములతోఁ గూడిన వాఁడవుటచేత; రామాయణార్థమందు, రుచిర యశో మహోదయతన్, ఒప్పెసఁగున్ అని వ్రాయఁబడినది. రామాయణార్థములోని యెసఁగుశబ్దములో నరసున్నయున్నందునను, భారతార్థములోని సాంస్కృతికసగురు శబ్దములో నరసున్న లేనందునను, బద్యపాఠసమయంబునఁ బరస్పరవిరుద్ధంబయిన యనునాసికత్వా ననునాసికత్వధర్మంబు లొక్కమాఱుచ్చరింపఁగా శక్యంబులుగానందునను, నిట శ్లేషార్థమెట్లు పొసఁగునని యెవ్వరైన శంకింతురేని సావధానచిత్తంబుతో వినుండు. అరసున్న తనకుఁ బూర్వమందున్నయచ్చు, అనునాసికమయినట్లు గురుతని యీరనలోఁ జెప్పుచున్నాఁడను. కాఁబట్టి యెసఁగుశబ్దములోని 'అ'కారము నిత్యముగా ననునాసికముగాన ననునాసికముకానేరదు. కాని సంస్కృతమయిన సగురుశబ్దములోని 'అ'కారము, అనునాసికముగూడఁ గావచ్చును. ప్రమాణము. 'అ, ఇ, ఉ, ఋ ఏషాం వర్ణానాం ప్రత్యేకమష్టాదశభేదాః' అని "ముఖనాసికావచనోఽనునాసికః, అనుసూత్రము క్రింద వ్రాయఁబడినది. యత్నపూర్వకముగా సర్వదాయనునాసికము కావలయునని యుచ్చరింపఁబడినయచ్చు, అననునాసికము గానేరదు కాని సామాన్యముగా నుచ్చరింపఁబడిన యచ్చు, నుభయంబును గావచ్చునని సంస్కృతవ్యాకరణశాస్త్రమందుఁ బారిభాషికంబుగా మర్యాద సేయఁబడి

నది. కాఁబట్టి మొసఁగుశబ్దములోని సకారము సానునాసికమైనను, సగురుశబ్దములోని సకారము నిరనునాసికముగానఁ బద్యపాఠసమయంబున సకారము నిరనునాసికముగా నుచ్చరింపఁబడెనేని సానునాసికంబునకును గ్రాహ్యంబుగలిగి రామాయణభారతార్థంబు లుభయంబును బొసఁగును. ఇట్లు కిరణవాచకమైన వెలుఁగుశబ్దములోని లకారముమీఁదనున్న "ఉ" కారము సర్వదా యనునాసికముగాన ననునాసికము కానేరదు గాని, ఆవరణవాచకమై వెలుగుశబ్దములోని "ఉ"కారము నిరనునాసికమైనను సంపున శాస్త్రంబున ననునాసికమునుగూడ గ్రహింపవచ్చును. కావున నే వెలుగు మొదలగు శబ్దంబులకు నానార్థంబులుచెప్పిన నిఘంటుకారుల వాక్యంబును సమంజసంబగుచున్నది. సామాన్యముగా నుచ్చరింపఁబడినవర్ణంబు లనునాసికంబును గావచ్చుననుటకుఁ బరిభాషేందుశేఖరములోని నాటలొవిమ్మపద పరిభాషలో నిట్లు వ్రాయఁబడియున్నది. "అథేమాగుణాః। అసతియుక్తే స్వరూపే నోచ్చారితో గుణో భేదకో వివక్షితత్వార్థః"। గుణశబ్దముచేత నుదాత్తానుదాత్తస్వరితములేకాక యానునాసిక్యముగూడ నర్థమగుననుటకు "యథాతృతీయాస్తథాపంచమా। ఆనునాసిక్యమేషామధికో గుణః" అను పతంజలిభగవద్వాక్యంబు ప్రమాణంబుగాఁ బఠింపఁబడియున్నది. కావున నుపాయాంతరంబులేమింజేసి పైనింజూపిన సాంస్కృతికవ్యాకరణ సంకేతిత సంప్రదాయంబు ననుసరించి యర్ధబిందువులున్నశ్లేషస్థలంబులయందు నిట్లు సవరణమగునని యుభయభాషానిరంకుశశైసయగాఢపాండిత్యముగల సూరకవీంద్రాదుల యభిప్రాయమగునట్లు స్పష్టమగుచున్నది. పైనింజూపినభాష్యకారులవచనంబున నానునాసిక్యశబ్దము గౌణార్థముగాని ముఖ్యార్థంబుగాసందునఁ బద్యపఠనసమయంబున సట్రిధర్మంబును విమర్శసేయుకున్నను శ్లేషార్థంబునకుఁ గొంతంత కలుగదనియే నాతాత్పర్యము. ఇట్లు ప్రమాణంబులుచూపినను ననునాసికంబుల (అనఁగా నరసున్నల) సంగీకరింపనివారికి జలధారావస్థలోఁ గాక శాస్త్రీయావస్థలో నాసికతోఁ

బ్రియోజనంబులేనందున నది యున్నను లేనిదియైనవిద్య తెలిసికా స్థితి. యస్యాస్తా॥ అను వృద్ధస్యార్థమునుబట్టి నాసికాశబ్దంబు (లేనిది) మాత్రి ము తత్సమంబున సాధువయి యవయవంబు నిష్ఫలంబగుగాక !!

శకటరేఫము.

సంస్కృతవ్యాకరణంబున వకారయకారములు మాత్రము లఘువు లు, అలఘువులు, అని రెండువిధములుగా నున్నవి. లఘువనఁగా లఘుత రోచ్చారణ గలది యని యర్థము. 'యస్యోచ్చారణే జిహ్వాగ్రోపాగ్రమ ధ్యమూలానాం శైథిల్యంసలఘూచ్చారణః' అని వ్యాకరణమునందు వివ రింపఁబడినది. లఘూచ్చారణః॥ అనఁగా లఘుతరోచ్చారణమని శబ్దేందు శేఖరమందు స్పష్టపఱుపఁబడినది. నాలుకయొక్క చిట్టచివర, చివర, మ ధ్యప్రదేశము, మూలప్రదేశములందును మిక్కిలి తేల్చిపలుకఁబడువర్ణము లఘువనఁబడును. ఇట్టివి సంస్కృతభాషలో యకారవకారములు మాత్రి మే యున్నవి. ఆంధ్రవ్యాకరణకర్తలు యకారవకారములేకాక రేఫము గూడ లఘుత్వాలఘుత్వభేదముతో నున్నట్లు కనుగొనిరి. లఘురేఫము జిహ్వాగ్రోపాగ్రమధ్యమూలములందు లఘుతరముగాఁ బలుకవలయునని యు, శకటరేఫము జిహ్వాగ్రోపాగ్రమధ్యమూలములందు గౌరవముగా నుచ్చరింపవలయు ననియు, భేదంబు చెప్పుచున్నారు. కనుక లఘురేఫము కోమలవర్ణముగా, నలఘు రేఫంబు పరుషవర్ణంబుగాఁ బెద్దలు గ్రంథంబులందు లెక్కించిరి. శ్లో॥ జవ ణాఃపర్వతాఃస్పర్శాఃస్వస్వవర్గాంత్యశేఖరాః। లఘురేఫణకారాచకోమలాఃప రికీర్తితాః॥ అని యహోబలపండితీయము. ఇట్లు లఘురేఫము కోమలవ ర్ణమగుటవలన శకటరేఫము పరుషవర్ణమని స్పష్టమగుచున్నది. లఘురే ఫ మిట్రిందిశ్లోకములోఁ జెప్పఁబడినరీతిని హల్వర్ణములతో సంబంధించి నప్పుడే పారుష్యమును బోధించునుగాని కేవలస్థితిలోఁ గోమలత్వమే స్పష్ట

జగుణముగాఁగలదని రత్నాపణవ్యాఖ్యానము. శ్లో॥ రేఫేణయస్యకస్యాపి। యో గతస్య స్ఫీతయోః। స్వేతరాభ్యాం తుల్యయో ర్వా। పరుషత్వగుణశ్శ్రమః॥ అని వర్ణాంతరంబులతో సంబంధించినప్పుడుగాని రేఫంబునకుఁ బరుషత్వగుణము రానేరదని చెప్పుచు, శ్లో॥ మాంసకీకసంకీర్ణాః। ప్రసరద్రుధిరాపగాః। వసాకర్దమితా యుద్ధే భువోంధ్రసుభటైః కృతాః' అను శ్లోకంబునం బరుషంబయిన బీభత్సరసమునకు రేఫసంయోగ ముదాహరణముగాఁ జూపఁబడినది. శ్లో॥ అత్యుద్ధతరసౌ రౌద్రబీభత్సౌ పరికీర్తితౌ॥ అని బీభత్సరసమత్యుద్ధతము గావున నట్టిరసమును దెలియఁజేయుటకు రేఫసంయోగంబు సమంజసంబని గ్రంథకర్త తాత్పర్యము. ఇట్లు సంయుక్తరేఫమును, అలఘురేఫంబును పారుష్యగుణము గలవిగావున రౌద్రబీభత్సరసములకుఁ దగినవియనియు, కేవలరేఫంబు కోమలంబుగావున శృంగారాది సుకుమారరసంబులయం దుపయోగింపఁ దగినదియనియుఁ బర్యవసానము తేలుచున్నది. "శ్లో॥ రసౌ శృంగారబీభత్సౌ" అని శృంగారబీభత్సంబులకుఁ బరస్పరవిరోధంబు గనుక శృంగారరసంబునం దుపయోగింపఁదగిన లఘురేఫంబునకును బీభత్సరసంబులో నుపయోగింపఁదగిన యలఘురేఫంబునకును నయ్యారసంబులకుంబోలె మైత్రి చెల్లదని గ్రంథకర్తల తాత్పర్యము. కోమలపరుషత్వంబులచే నన్యోన్యవిరోధంబుగల లఘురేఫశకటరేఫంబులకు యతిప్రాసములలో మైత్రి హాస్యాస్పదమని పెద్దలచే నిషేధింపఁబడినది.

హూణభాషలోఁ గూడ నొక్కయక్షరమునే లఘురేఫంబువలెఁ దేలికగాను నలఘురేఫంబువలెఁ గఠినముగాను నుచ్చరించు సంప్రదాయంబు కలదు. *e. g.* (1) **Right; Rigid** ఇత్యాది శబ్దంబులలో 'R' గురుత్వముగా నుచ్చరింపఁబడును. (2) **Here; ear; near;** ఇత్యాదిశబ్దంబులలో 'R' వర్ణము తేలికగాఁ బలుకఁబడును. హూణభాషలో నొకయక్షరమునే లఘుత్వగురుత్వములతో వాడుచుండఁగా తెలుగునం దవి సౌకర్యమునకై రెండువర్ణంబులుగా నుచ్చారణభేదమును బట్టియే యేర్పఱుప

బడినది. ఇట్టిభేదం బితరభాషలలోఁగూడ ననాదిగఁ జూపట్టుచున్నందున మనభాషలో నట్టిభేదంబును నిరాకరించుటకై నిరాకరంబయినయులఘు శ్రీమంబు స్వీకరింపకుందురని విశ్వసించుచున్నాఁడను.

సంధి (4)

శ్లో. సంహితైకపదేనిత్యా । నిత్యాధాతూపసర్గయోః॥ ని
త్యాసమాసేవాక్యేతు।సావివక్షామపేక్షతే॥

అనువచనంబున సంస్కృతభాషలో వచనకావ్యమందు సంధి సంభాషయని యిచ్చనుబట్టియున్నది. సంహితయున్నప్పుడే సంధికలుగును గాని వేఱొకయప్పుడు గలుగదు. సంహితయనఁగా నుచ్చారణలో వర్ణముల కత్యంతసాన్నిధ్యము 'సంహితానామ స్వభావసిద్ధార్ధమాత్రాతిరిక్త కాలవ్యవాయేన రాహిత్యం' అని వ్యాకరణశాస్త్రివ్యాఖ్యాతలు చెప్పినారు. అర్ధమాత్రికాలముకంటె వర్ణంబులమధ్యను నెక్కుడుకాలము వ్యవధానమయినప్పుడు సంహితలేదని వ్యాకరణవేత్తలు నిశ్చయించిరి. సంహితాశబ్దమును సంధిశబ్దమును నొకధాతువు ననుసరించియే పుట్టినవి గానఁ బాఠకుఁడు వాక్యము చదువునప్పుడు గుర్తించ(?)యాపినచోటులనెల్ల నర్ధమాత్రికాలముకంటె నెక్కువయెడముండును గాన సంధియుండఁ గూడదు. శ్రోతలకు వాక్యముయొక్క యర్థము బాగుగఁదెలియుటకై తనయిచ్చవచ్చిన చోటులనెల్లను నాపుచు సంధిలేకుండఁ జదువవచ్చును. పద్యంబులలోనివాక్యంబులకుమాత్రి మిట్టివిధి చెల్లదు. సర్వదా పద్యంబు సంధియుక్తంబుగానే యుండవలయు. పద్యంబులో సంధిలేకుండెనేని పెద్దలచే నది యతిభంగమనునొక్కగొప్పదోషముగాఁ బరిగణింపఁబడియె. ఇట్టియాచారము చిరకాలమునుండియు రూఢమయియున్నది. ఉదాహరణముగా శంకరమండన మిశ్రులవివాదములోని శ్లోకం

బులు శంకరవిజయమునుండి యెత్తిచూపుచున్నాఁడను.

శ్లో॥ కర్మకాలే న సంభాష్య
అహంమూర్ఖేణ సంప్రతి
అహోప్రకటితం జ్ఞానం
యతిభంగేన భాషిణా

శ్లో॥ యతిభంగే ప్రవృత్తస్య
యతిభంగో నదోషభాక్
యతిభంగే ప్రవృత్తస్య
పంచమ్యంతం సమస్యతాం॥ (8వ సర్గ, 27, 28, శ్లోకములు)

మండనమిశ్రులు మొదటిశ్లోకమునందు 'నసంభాష్య—అహం' అని విసంధిగాఁ బలుకుటను విని యాచార్యులు దానిని యతిభంగదోషముగానెంచి యాక్షేపింపఁగా మిశ్రులవారు తగినసమాధానము చెప్పలేక యతిభంగమందు ప్రవర్తించినతనకు శ్లోకములోనియతిభంగము దోషముగాదని వక్రముగా నుత్తరము చెప్పిరి. కావునఁ బద్యగతంబైనవాక్యం బునందు సంధి తప్పక యుండవలయు.

అన్యదేశ్యములు. (5)

శ్లో॥ 'ఇహాతుప్రవ్యాహార్యం। సంకేతితసుప్రసిద్ధమేవ పదం' అను యాంధ్రశబ్దచింతామణిసూత్రమువలనఁ బూర్వకవులు వాడినయన్య దేశ్యపదంబులనే గ్రహింపవలయును గాని తక్కినవి వాడఁగూడదు. అట్లు కాదేని 'యుపప్రయుక్తం కవిభిరప్రయుక్తం తదుచ్యతే' అనునాలం కారికసిద్ధాంతంబునఁ బూర్వకవులు వాడనియపూర్వపదమనవసరంబుగ నుపయోగింపఁ బడెనేని యప్రయుక్తమనెడిపదదోషము తటస్థించును.

కనుకనే 'యుద్ధే క్లేశగతః' అనిన చోటను క్లేశపద మభినివేశార్థమందు యోగశాస్త్రమున వాడఁబడినదిగాని కవిప్రసిద్ధముగాదు గనుకఁ గూడదని ధర్మసూరి వక్కాణించె. దుశ్చ్యవనాదిశబ్దంబు లప్రసిద్ధంబులుగాన నుపయోగింపఁగూడదని విద్యానాథపండితుఁడును నిరాకరించె. ఒకవేళ మన పూర్వ తెలుంగనివస్తువు లనేకములు హూణరాజపరిపాలనమునందు మనము చూచుచున్నారము గాన వానిని గవితారచనయందు నెట్లు వాడవలయునని యడుగుదురేని వినుండు. మనకు సంస్కృతభాషను దెలుఁగులోఁ దత్సమమనెడిమిషచేఁ బ్రయోగింపవచ్చునని పెద్దలు సెలవిచ్చినందున నిట్టివస్తువులధర్మంబునుబట్టి సంగ్రహమయినసంస్కృతసమాసపదములనుగాని తెలుఁగుపదములనుగాని రసవంతముగా నుండునట్టులు, పండితకవులు పరిషత్తుచేసి కల్పించి ప్రకటించినచో నవియే వాడినకొలంది సుప్రసిద్ధములై గ్రంథరచనకు నర్హంబులగునని తోఁచుచుండెడిని. అశక్యస్థలంబులందు నిట్లు చేయక తీరదు.

శృంగారరసము. (6)

'శృంగమియర్తీతి శృంగారః' రసములలోఁ బ్రాధాన్యమును బొందునదియని వ్యుత్పత్త్యర్థము 'శ్లో॥ వీరాద్భుతాదిషు నేషు రసప్రసిద్ధిః సిద్ధా కుతోఽపి వటయక్షవదావిభాతి। లోకే గతానుగతికత్వవశాదుపేతామేతాం నివర్తయితుమేష పరిశ్రమోనః" అనియు, 'శ్లో॥ శృంగారమేవ రసనాద్రసమామనామ' యనియు భోజమహారాజు తనశృంగారప్రకాశగ్రంథమందు శృంగారమే రసముగాని తక్కినవి ఘృతశోశాతకీ న్యాయంబున రసములుగా వాడఁబడుచున్నవియని యాక్షేపించెను. సకలకవులును శృంగారము రసముకాదని నిరాకరింపలేదుగాని తక్కినవి రసములని సమర్థించుటకు నెక్కుడుపరిశ్రమము నొందిరి. భోజమహారాజునకు శృంగారరసవర్ణనయందు మిక్కిలి యభినివేశమున్నను నతనికి విద్యాభోజుఁడనియే ప్రసిద్ధివచ్చినదిగాని వీరరసమందలియభినివేశమునఁబట్టి నట్ప్రవర్తన చేసి దుర్యోధ

బు గలిగినట్లిచ్చటను వినియుండముగదా! అయినను ప్రస్తుతకాలమును బట్టి పాశము ముదిరినశృంగారరసభాగంబులు విద్యాశాలలయందుఁబఠింప నిర్ణయించినచోఁ జదువు చెప్పనట్టిమహోపాధ్యాయులకు వివరించుటలో విద్యార్థిసంఘంబునెదుట విషమంబుగా నుండును గానఁ బరీక్షకు నిర్ణయిం పఁదగినవికావు. పాండిత్య మబ్బినతరువాత విలాసమున గుప్తముగాఁజూడఁ దగియుండుగ్రంథములని నాయభిప్రాయము. చూడకున్నను నయ్యది బ్రహ్మవిద్య కాదు కావున నావంతయేనియుఁ గొఱంతలేదు.

కార్యదర్శివర్యులార,

తమప్రకటించినసభానిర్ణీతకాలమునకు వ్యవధానము చాలమి నెంచి ప్రశ్నపంచకంబులో రెండింటికి మాత్రము విపులమయిన వ్యాసం బువ్రాసి, తక్కినవానిపైఁ గ్లుప్తముగా నాతోఁచిన యభిప్రాయంబును బ్రకటించినాఁడను గాన మన్నింపవలయును.

రాజమహేంద్రవరము.
11—5—1912.

కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి
ఉభయభాషాధ్యాపకపండితుఁడు.
ఆర్ట్సుకాలేజి.

సూక్తిబ్రహ్మణ్యసారసాక్షిః

ఏకశబ్దంబు మొదలు నవాంతసంఖ్యాపదంబులకు సమాస
సాధుత్వసమర్థనము.

కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి సమర్పితస్వాభిప్రాయము
శ్రీవేదమూర్తులయిన బ్రహ్మశ్రీ జంధ్యాల గౌరీనాథశాస్త్రులవారి
సమ్ముఖమునకు.

గీతి॥ త్రిపథగయూ ప్రపతంజలి! కైయట నాగేశపండితోక్తిరసైః।
వాచా శ్లేషి వ్యాస। సూక్తిబ్రహ్మణ్యసారసాక్ష్యాఖ్యః॥

శ్లో॥ శ్రుతివిశ్రుత జంధ్యాల। శ్రీగౌరీనాథశాస్త్రి వర్యకృతం।
ఏకాదినవాంతాంక। ద్వంద్వాదినిషేధ మండనం జీయాత్॥

పావః పురుషాగ్రణీ!! పండితగేయమాహాత్మ్యః! పారితోషికంబుగా బనుపంపిన యేకాదినవాంతాంకద్వంద్వాదినిషేధ నిర్ణయంబనెడిపుస్తకంబును సవిస్తరంబుగా సావధానమనస్కుండనై చదువంగాంచితిని. ఈ కోశంబున సిద్ధాంతపక్షంబున నిరూపింపఁబడిననదుక్తులు పండితమండలికి మూర్ధాభిషిక్తయుక్తులుగా స్ఫురింపక మానవు. పూర్వపక్షులెవ్వరో విశేషించి పేర్కొనఁబడమింజేసి వారినామధేయ రూపధేయంబులు నామానసంబునకు గోచరంబులు గాకున్నయవి. పూర్వపక్షులు దురుద్ధరపూర్వపక్షంబులనుగొన్న నారాయణాస్త్రంబులు వారియెడలఁ బారాయణమాత్రఫలకంబులే కావున పారాయణాస్త్రంబులని చెప్పనొప్పునుగాని నారాయణాస్త్రంబులెంతమాత్రమును గానేరవు. అదియట్లుండఁగా నాయభిప్రాయంబును వినఁగోరుచున్నాఁడను.

1 ఏకద్విత్రిచతుష్క్రమేణ గణనా మేషామివా స్తంయతామ్॥ ఇత్యాద్యనర్ఘరాఘవ ప్రముఖగ్రంథంబులందు "ఏకద్వి" ఇత్యాదిస్థలంబుల, సూ॥ త్యదాదీని సర్వైర్నిత్యం॥ అను సూత్రంబున నేకశేషం బెదుకురాలేదని 87 పుటలో పూర్వపక్షులు శంకించుటం గాంచితి.

వారి తాత్పర్యంబిట్లని తోఁచెడిని.

పూర్వోక్తములయిన ప్రయోగంబులలోని త్రిశబ్దాదులు త్యదాదిభిన్నంబులు గాన నయ్యువి, త్యదాద్యంతర్గతములైన ద్వి శబ్దాదులతోఁ జార్థంబున మిళితంబులైనపుడు, సచ, దేవదత్తశ్చ తౌ॥ ఇత్యాదులందుఁ ద్యదాద్యంతర్గతంబైన తచ్ఛబ్దంబుమాత్రము శేషించి యాశబ్దంబుమీఁద నున్నద్వివచనంబుచేత దేవదత్తశబ్దార్థంబును సహితము దెలిపినట్లు ప్రకృతంబునంగూడఁ బైప్రయోగములలోని 'ఏక' శబ్దముగాని 'ద్వి' శబ్దముగాని శేషించి తమమీఁదను బహువచన ప్రత్యయంబును బొంది లోపింపఁదగియున్నత్రిశబ్దాదులయర్థంబును నేల నుడువఁజాలవని ప్రశ్నార్థంబు కరతలామలకంబుగా స్పష్టపడుచున్నయది. మఱియు "ఏకద్వి" శబ్దంబులు చార్థంబున మిళితంబులైనచో, సూ॥ త్యదాదీనాం మిథస్సహోక్తౌ యత్పరం తచ్ఛిష్యతే॥ అను శాస్త్రంబున ద్విశబ్దంబుమాత్రమె శేషించి లోపింపవలసియుండిన యేకశబ్దార్థంబు నేలబోధింపనేరదనియు రెండవప్రశ్నార్థంబు ప్రకాశించుచున్నది. ఈ రెండు పూర్వపక్షంబులకును నీ వక్ష్యమాణంబైనత్యదాదిసూత్రస్థశేఖరంబే సమాధానంబు సమంజసంబుగాఁ దెలుపుచున్నయది॥ త్యదాద్యంతర్గతత్వేఽపి, ఏకద్వ్యోర్నైకశేషో ఽనభిధానాత్; ధ్వనితంచైవం సరూపసూత్రభాష్యే। ద్వంద్వోప్యేతయోర్న। ఏకాదినవాంతానాం ద్వంద్వాభావస్య చార్థే ఇతిసూత్రశేషభాష్యే ధ్వనితత్వాత్ ఏవంచ "ఏకద్వికరణేహేతూ! మహాపాతకపంచకే। తృణవన్మన్యతేఽప్యే కామాయుః పంచకారయః" ఇతి నైషధపద్యే ఏకద్వికరణే ఇత్యసాధ్వేవ॥ పైనిం జెప్పిన సూత్రశేఖరంబున నాగేశపండితులు సరూపసూ

త్రిభాష్యధ్వనివలనను, చార్థేసూత్రభాష్యధ్వనివలనను, ఏకద్విప్రభృతులయినయంకంబులకుఁ గ్రమంబుగా నేకశేషంబును ద్వంద్వసమాసంబును "ప్రయుక్తానామనాఖ్యానాత్" అనుభాష్యతాత్పర్యమువలన లోకప్రయోగప్రసిద్ధంబులు గావని స్థిరపఱచుచున్నారు. 1 సరూపసూత్రభాష్యధ్వని స్పష్టపడఁగా నీక్రిందను స్థాలీపులాకన్యాయంబుగాఁ గొంచెము వ్రాసి కనఁబఱుపఁబడును. ఏకద్వ్యాదిశబ్దంబులకు నేకశేషంబెందుకు రాదని శంకించుకొని "సంఖ్యాయా అసంప్రత్యయాదన్యపదార్థత్వాచ్చ నేకశేషః। సంఖ్యాయా అర్థానాం ప్రత్యయాదేకశేషో నభవిష్యతి, నహ్యేకావిత్యనేనార్థో గమ్యతే। అన్యపదార్థత్వాచ్చ సంఖ్యాయా ఏకశేషో నభవిష్యతి" అని భాష్యము "ఏకశ్చ, ఏకశ్చ, ఏకౌ" అని యేకశేషంబుచేసినచో నట్టి ద్వివచనాంతమయిన యేకశబ్దంబు, లోకప్రయోగప్రసిద్ధిం జేసి యసహాయులనెడియప్రకృతార్థంబిచ్చునుగాని యిద్దఱిన సంఖ్యార్థమెంతమాత్రంబును బోధింపఁజాలదనియు, ఇద్దఱినయర్థంబు నిస్సందేహంబుగా బోధించుటకు ద్విశబ్దంబే కంకణంబుగట్టుకొని జాగరూకంబగుచున్నదియనియుఁ బూర్వోక్తభాష్యతాత్పర్యము. అనఁగాఁ బ్రకృతియైన యేకశబ్దం బేకత్వసంఖ్యను దెలుపుచుండఁగా నట్టి ప్రకృత్యర్థంబునకు ననువాదకంబయిన యేకవచనంబే యేకశబ్దంబుపయివచ్చుటన్యాయ్యంబుగాన బదార్థద్వయంబును బోధించుచుఁ బ్రకృత్యర్థవిరుద్ధంబయినద్వివచనప్రత్యయంబురాదని భాష్యతాత్పర్యము. ఇట్లె 'నాలుగ' నినయర్థమును ధారాళముగాఁ దెలుపునట్టి చతుశ్శబ్దంబు చాకచక్యంబుతో నివ్వటిల్లఁగా, చతుశ్శబ్దార్థమునందు "ద్వౌచ, ద్వౌచ" యని యేకశేషంబు గలిగించి ప్రకృత్యర్థంబైన ద్విత్వంబునకు విరుద్ధంబయిన బహువచనప్రత్యయమ్ముంచినచో నట్టి ద్విశబ్దంబు, ఏకశేషంబెందుకురాదని యడిగినవారలకు, సార్థకత్వంబును గలిగింపక యనర్థప్రదమగుననియు, భాష్యమం దుద్ఘోషింపఁబడినది. పైనింజెప్పిన కారణంబులవలననే దశాంతశబ్దంబులవఱకు [illegible]

ఘంటంబులకు నేకశేషంబు గలుగనేరదు. కాని యిట్టి దుర్బలంబైన వ
ఘంబులం గైకొని యెంతో గగనంబుగా నెంచుకొనుచు సంచరించువారి
కి వేఱొకరు పరిజ్ఞాతలు సాహాయ్యపడనందున నే కాలనంబు సంఘటిల్లి,
యేకశేషత్వంబు రాకపోదని నమ్ముచున్నాఁడను.

2. ద్వంద్వసూత్రభాష్యధ్వనియుం గూడ నెట్టులున్నదో కొంచె
ము విన్నవించుచున్నాఁడను. చార్థంబులలో నొకయర్థంబైన సమాహా
రంబునందు ద్వంద్వప్రకరణంబున భాష్యంబులోనిట్లు శంకాసమాధానం
బులు వ్రాయఁబడియున్నవి. "ఏకాదశద్వాదశేతి కోయంసమాసః।
ఏకాదీనాందశాదిభిర్ద్వంద్వః। ఏకాదీనాందశాదిభిర్ద్వంద్వఇతిచేత్ వింశత్యా
దిషువచనంప్రాప్నోతి।ఏకవింశతిఃద్వావింశతిః" అనిచెప్పఁజుట్టి హ్యేకవచ
సంతదానపుంసకలింగంప్రాప్నోతి।లింగమశిష్యంలోకాశ్రయత్వాల్లింగస్య"
అనియుపసంహరింపఁబడినది. పూర్వోక్తభాష్యంబున సమాహారప్రకరణం
బులో నేకాదశద్వాదశశబ్దంబులెల్ల సాధువులని శంకించుకొనుటంబట్టి దశ
శబ్దంబుకంటెఁ గ్రిందనున్న యేకాదినవాంతసంఖ్యలకు సఖండసంఖ్యార్థ
మందు సమాహారద్వంద్వంబు నిషిద్ధంబని ధ్వనించుచున్నది. నవాంతసంఖ్య
లలోనే యట్టిసమాహారద్వంద్వంబుండెనేని "ప్రక్రమాతిక్రమణేకారణా
భావాత్" అనున్యాయంబునకు వ్యతిరేకముగా నేకద్వ్యాదులను విడిచి
యేకాదశద్వాదశాదిసంఖ్యాశబ్దపర్యంతానుధావనం బేల భాష్యకారులు
చేసిరి? కావున నవాంతసంఖ్యలలో నొండొంటికి సఖండసంఖ్యార్థమందు
సమాహారద్వంద్వంబు లేదన్న భాష్యకారాభిప్రాయంబు నిశ్చితమగుచున్నది.
అందులకుఁ గారణంబేమనఁగా "సంఖ్యాయా అర్థాసంప్రత్యయాదవ్య
పదార్థత్వాచ్చానేకశేషః" అని యేకద్వ్యాదిశబ్దంబులకు నేకశేషవృత్తిని
నిషేధించుటలోఁ జెప్పిన సరూపసూత్రభాష్యస్థయుక్తులే యీసమాహార
ద్వంద్వనిషేధంబునందును హేతువులగుచున్నవని నాబుద్ధికిఁ దోఁచెడిని.
ఏకాదిశబ్దంబులకు నేకశేషవృత్తిచెప్పి యాశబ్దంబులపైఁ బ్రత్యేకవిరు

ద్ధంబగు ద్వివచనాదులుంచినను, ద్విశబ్దాదులవలన నట్టి ద్విత్వాద్యర్థసం
ఖ్యలు ఝుడితిస్ఫురించినట్లు స్ఫురింపక "ఏకా" ఇత్యాదులవలన, ననహా
యులన్నయపరిష్కృతార్థం బెట్టులుతోఁచునో; యట్లే పరిష్కృతంబునందు
నేకద్వ్యాదులకు సమాహారద్వంద్వంబు రచించినను, త్రిత్వాద్యఖండసంఖ్య
లను స్పష్టంబుగాఁ జెప్పుటకుఁ బ్రసిద్ధంబులైన త్రిశబ్దాదులు జాగరూకం
బులగుచుండ, నేకద్వ్యాదులకు నొసరించిన సమాహారద్వంద్వంబులవలనఁ
ద్రిత్వాద్యఖండార్థసంప్రత్యయంబు కలుగనేరక తాదృశసమాహారద్వంద్వ
ఘటకములైనను, నేకద్వ్యాదిశబ్దంబులు వెవ్వేఱుగాఁ దమతమయర్థంబు
లమాత్రమును బోధించుటలో వినియోగించినందున స్వాభిధాశక్తి విర
మింపఁగా, నన్యోన్యసాహిత్యవిశిష్టసంఖ్యాబోధను (సంకలితార్థప్రతీతిని)
స్ఫురింపంజేయుజాలవని భాష్యతాత్పర్యము. త్రిత్వాదిసంఖ్యార్థబోధము
నందు ననన్యసాధారణంబైనస్వాతంత్ర్యమ్ము వహించి రూఢంబులై
నిర్భయంబుగాఁ ద్రిశబ్దాదులు జగజ్జేగీయమానయశంబుతోఁ బరిఢవిల్లు
చుండఁగా, నట్టివానిముందట నెంతో కట్టకట్టుకొని సమాహారాదిద్వంద్వం
బుల నొందివచ్చినను నేకద్వ్యాది శబ్దంబులు తమలోఁ బ్రత్యేకముగా
నొకదానికిని లేనట్టి పరకీయశక్తిని నన్యోన్యసాహాయ్యంబునఁ దమకుఁ దె
చ్చిపెట్టుకొని లోకంబులో వ్యవహరించుటకు జంకి సిగ్గువడుంగాని, యట్టి
సమాసంబులలో నున్నయయ్యవే, వెవ్వేఱుగా జన్మప్రభృతి దమకు జగ
ద్విదితంబైన స్వశక్తిని విడనాడక స్వార్థంబులు భిన్నభిన్నంబుగా వెల్లడిం
చుకొనుటలో నేమిప్రతిబంధము గలదు? కాఁబట్టి యేకాదశాదిశబ్దంబు
లకుఁ దక్కఁ దక్కిననవాంతిసంఖ్యలకు సమాహారంబు చెప్పినను, నఖండ
సంఖ్యార్థబోధము (నిరస్తావయవసంఖ్యాప్రతీతి) శబ్దశక్తిస్వభావంబునంజేసి
కలుగనేరదని భాష్యతాత్పర్యము. నియమంబు సజాతీయవిషయంబు నపే
క్షించునుగాన, ఏసమాహారాదిద్వంద్వంబులలో నేకాదిసంఖ్యలు దశా
సంఖ్యలతో సమసించినపుడు సంకలితసంఖ్యార్థబోధంబు నిచ్చునో,

సమాహారద్వంద్వంబులలోనే యేకాదినవాంతసంఖ్యలు సమసించినవుసు సంకలితార్థంబు సేయఁజాలవని సంకలితసంఖ్యార్థంబు తత్రిత్యభాష్యప్రకరణంబువలంబట్టి నియమింపఁబడుచున్నది. కాని ద్వంద్వంబు నియమింపఁబడదు. సమాహారద్వంద్వంబులో ద్రవ్యంబులు విశేషణంబులును, సాహిత్యము ప్రధానమునియు, ఇతరేతరద్వంద్వంబులో సాహిత్యము విశేషణము ను ద్రవ్యంబులు ప్రధానములనియు, శాస్త్రమర్యాదననుసరించి యేక ద్వ్యాదిశబ్దంబులకు సమాహారద్వంద్వంబు చెప్పినచో సాహిత్యప్రాధాన్యమువంజేసి సంకలితసంఖ్యా ప్రతీతి తప్పక స్ఫురించుననియుఁ, గాన నట్టిస్థలంబులందు నితరేతరద్వంద్వంబే రచింపవలయుననియు నట్టిసంకలితసంఖ్యాప్రతీతికొఱకే "ఏకాదశ, ఏకవింశతిః" ఇత్యాదులందు సమాహారద్వంద్వంబు చెప్పిన భాష్యసారస్యమ్ము ధ్వనించుచున్నదియనియుఁ జెప్పటకు నవసరంబు కానిపింపదు. ఏకాదశాదిశబ్దంబులలో నితరేతరద్వంద్వంబుసేయఁగా నిత్యబహువచనాంతదశశబ్దాంతసమాసంబులలో బాధలేకున్నను "ఏకవింశతిః" "ద్వావింశతిః" ఇత్యాదులందు నితరేతరద్వంద్వంబువలన, సమాసంబులో "ఏకవింశతీ" అని ద్వివచనాపత్తి కలుగునను కారణంబుననే సమాహారద్వంద్వంబు రచింపఁబడినదికాని సంకలనార్థప్రతీతికై కాదు. కావుననే చార్థేసూత్రభాష్యంబున నిట్లు వ్రాయఁబడినది. "ఏకాదీనాందశాదిభిర్ద్వంద్వ ఇతిచేద్వింశత్యాదిషు వచనప్రసంగఇతి; నైషదోషః, సర్వోహిద్వంద్వో విభాషైకవద్భవతి, తదాతస్యైకవచనం తదాశ్రపుంసకలింగంప్రాప్నోతి, లింగమశిష్యం లోకాశ్రయత్వాల్లింగస్య" అని యుపసంహరింపఁబడినది. పైనింజూపఁబడిన చార్థేసూత్రభాష్యములో నేకవింశత్యాదులందు ద్వివచనాదులువచ్చి రూపమందు దోషంబు గలుగుననియుఁ, కావున సమాహారద్వంద్వంబు రచింపఁబడెనేని లింగములోకాశ్రయమయినందున నపుంసకలింగముగాక స్త్రీలింగమె యుండవచ్చుననియుఁ భాష్యంబున జెప్పఁబడినదిగాని సంకలితార్థప్రతీతి కలుగనేరదని

యాపత్తి యూయఁబడలేదు. సమాహారద్వంద్వరచనవలన ముఖ్యంబుగా సంకలితసంఖ్యాబోధమే తోఁచుననెడి నట్టిదోషోద్ఘాటనంబు సేయక యిట్టి సమాసంబుల నితరేతరద్వంద్వంబు నొప్పుకొనుచు వచనంబునంజేసి దోషమునచ్చునని యెట్లు రూపనిష్పత్తిదోషంబుమాత్రమె చూపఁబడినది? కాన, ఏకాదశశబ్దము మొదలుకొని అష్టాదశశబ్దంబులవఱకు రూపనిష్పత్తిదోషంబు లేనందున సమాహారేతరేతరద్వంద్వంబులలో నేదియైనను జేయవచ్చుననియు, సంకలితార్థబోధంబు "ప్రయుక్తానామన్వాఖ్యానాత్" అను న్యాయంబున శబ్దశక్తిస్వభావంబుననే కలుగుననియు, భాష్యకైయటముల తాత్పర్యంబు చార్థేసూత్రమునొద్దఁ గరతలామలకంబుగాఁ గానవచ్చుచున్నది. అందుననే ద్వ్యష్టనసూత్రశేఖరమున "ద్వావింశతిరితి, సమాహారద్వంద్వేస్త్రీత్వాలోకాత్, ఇతరేతరయోగస్తున, తత్సూత్రభాష్యే ఏవఙ్ఞాతాఽభిధానాత్" అని యేకవింశతిద్వావింశత్యాదులయందు నితరేతరయోగంబునకు ననభిధానమని చెప్పుచు నిట్టిశబ్దంబులకు సంకలితార్థబోధంబు శబ్దశక్తిస్వభావంబునఁ గలుగునని యభిప్రాయపడి "వస్తుతః సంఖ్యాంతరాణి నిరస్తావయవాన్యేవైకవింశత్యాదీని" అనితుట్టతుదను లిఖింపఁబడినవి. కాఁబట్టి యేకద్వ్యాది శబ్దంబులకుసంకలితసంఖ్యార్థమందుసమాహారేతరేతరద్వంద్వంబులకుననభిధానంబుగాని భిన్నార్థప్రతీతియందట్టిసమాసంబులు ఘంటాపథంబుగా నొప్పుచుండునని తోఁచుచున్నది. కాన సమాహారస్థలంబున సంకలితార్థకల్పనంబు నరసంబుగాఁ గానిపింపదు. మఱియు సిద్ధాంతకౌముదిలోనే ద్వ్యష్టనసూత్రమునొద్ద "ద్వౌ చ, దశ చ" అని సంకలితసంఖ్యార్థమందు నితరేతరద్వంద్వవిగ్రహంబు రచించి చూపఁబడినను, శేఖరకారులెత్తుకొని సంకలితార్థమునందితరేతరయోగంబుగాదని యాక్షేపింపలేము. సమాహారద్వంద్వస్థలంబున సంకలితార్థంబు తోఁచుచున్నదో "ఛత్త్రోపానహం ఛత్రిణి, శమీగావృషలం ప్రాప్నోతి" ఇత్యాదిసమాసములకు నేవార్థంబులకు సంకలనము గలిగి విరుద్ధా

ర్థంబగును. ఈయర్థంబునె, సూ “స్వ్యేకయోర్ద్వివచనైకవచనే” అను సూత్రకారప్రయోగంబును “సరూపాణాం శేష ఏకవిభక్తావితియత్వ్యచ్యమానేద్విబహూస్వపి శేషః ప్రసజ్యేత” అను సరూపసూత్రస్థభాష్యప్రయోగాదులును దృఢపఱచుచున్నవి. భిన్నార్థస్థలంబున సంఖ్యావాచక పదంబులకు ద్వంద్వంబు నిర్వివాదంబుగా నుండవచ్చునందులకేని “శ్లో॥ ఏకద్వికరణే హేతూ। మహాపాతకపంచకే। తృణవన్మన్యతే కోప। కామాయః పంచకారయః॥ అను నైషధకావ్యమునందలి పద్యంబులోఁ గోపము ఏకకరణమందు హేతువనియు, కామముద్వికరణమందు హేతువనియు, అనఁగా, ఒకబ్రహ్మహత్యనే చేయుటకుఁ గోపము కారణమనియు, సువర్ణస్తేయగురుతల్పగమనములను రెండుమహాపాతకములను జేయుటకే కామము కారణమనియు, లోభ మైదుమహాపాతకములను జేయుటకుఁ గారణముగానఁ గోపకామములను దృణతుల్యముగా లోభము చూచునన్న పద్యార్థంబులో “కోపకామౌ” అను ద్వంద్వంబులో మొదటనున్నకోపము “ఏకద్వి” అను ద్వంద్వములో మొదటనున్న యేకశబ్దముతోను, తర్వాతనున్న కామము తర్వాతనున్న ద్విశబ్దంబుతోను యథాసంఖ్యముగా భిన్నభిన్నపదార్థంబులతో నన్వయించినందున నిచ్చట సంకలితసంఖ్యాప్రతీతి లేదు కాఁబట్టి యేల నాగేశపండితు లీకవి ప్రయోగంబును నసాధువని యాక్షేపించెనో యుత్తరంబు చెప్పవలయునని శంకింతురేని సావధానచిత్తంబునఁ జిత్తగింపవలయును.

సమాధానము

“ఏకద్వి” అను ద్వంద్వంబులోనున్న “ఒకటి” “రెండు” అను సంఖ్యలతో “కోపకామౌ” అనుద్వంద్వంబులో నున్న రెండుపదార్థములగుకోపకామములకుఁ గ్రమాన్వయము కుదురదని “ఆద్యంతౌటకితౌ” సూత్రస్థభాష్యకైయటవివరణముల తాత్పర్యమై యున్నది. [illegible] నయ్యది యేకదేశంబుగా స్థాలీపులాకన్యాయంబున నుదాహరించు

చున్నాఁడను. "అద్యంతౌటకితౌ" సమాసనిర్దేశోయంతత్ర నజ్ఞాయతే క అదిఃకో న్త ఇతి తద్యథా—"అజావిధనౌ దేవదత్త యజ్ఞదత్తౌ" ఇత్యుక్తేతత్ర నజ్ఞాయతే—కస్యాజాధనం, కస్యావయ ఇతి భాష్యం॥ యద్యపి దేవదత్తస్య యజ్ఞదత్తస్య చాజా అవయశ్చధనమితివాక్యేపి క్రమవ్యవస్థా నాస్తితిథాపిసమాసేసుతరాం నాస్తీతి ప్రతిపాదయితుం సమాసఇత్యుక్తం, కైయటః॥ సుతరామితి, యత్రన సాహిత్యస్య నియమేనప్రతీతిః, పృథగుపస్థితిశ్చ, తత్రాపిచేన్నక్రమవ్యవస్థా కిముపక్తవ్యం సాహిత్యప్రతీతా వప్పృథగుపస్థితౌ చేత్యర్థః, వివరణం॥ "దేవదత్తయజ్ఞదత్తులు అజావిధధనులు" అన్న సమాసస్థలంబులో దేవదత్తయజ్ఞదత్తులిద్దఱిలో నెవరివి మేఁకలో యెవరివి గొఱ్ఱెలో తెలియఁబడవని భాష్యము. దేవదత్తునకు యజ్ఞదత్తునకును మేఁకలును గొఱ్ఱెలును ధనమనుచట్టి వాక్యమునందును యథాసంఖ్యము చెల్లదు కాన సమాసమందు సుతరాం క్రమాన్వయములేదని కైయటము. ఈయభిప్రాయమునే వివరణకారులు నాగేశపండితులును సమ్మతించుచున్నారు. దేవదత్తయజ్ఞదత్తులు చరస్థిరాస్తులను బంచుకొనిరియన్నచోట సాహిత్యమువలన సమాసవిశిష్టార్థముతో సమాసవిశిష్టార్థము సంబంధించును గాని క్రమాన్వయము లోకమర్యాదననుసరించి కలుగదని గ్రంథకర్తల తాత్పర్యము. కనుకఁ గ్రమాన్వయములేక దేవదత్తయజ్ఞదత్తు లుభయులును జరస్థిరాస్తులుభయములనుభాగించుకొనిరి యన్నయర్థంబుతోఁచును. అట్లే సీతారాములను భరతశత్రుఘ్నులు పూజించిరియన్న వాక్యంబునందుఁగూడ సీతారాముల నుభయులను భరతశత్రుఘ్ను లుభయులు పూజించిరియన్న యర్థంబగుఁగాని సీతను భరతుఁడును రాముని శత్రుఘ్నుఁడుఁబూజించిరియునిక్రమంబు చెల్లనేరదు. ఈయర్థమె "అద్యంతౌటకితౌ" అను సూత్రమునొద్ద శేఖరమందు వ్రాయఁబడినది. "యద్యప్యత్ర మిళితస్య నైకత్రాన్వయః ఇతిద్వంద్వోపి సప్రాప్నోతి। తథాపిసమాహారయో రన్వయబోధోత్తరం యథాసంఖ్య మితి

సూత్రారంభ సామర్థ్యాత్పునః ప్రత్యేకమన్వయః। లోకేత్వేవం రీత్యా ప్రయోగో సాధురేవేతి భాష్యేస్పష్టం" కావునఁ బ్రకృతమందును "కోప కామౌ ఏకద్విత్రికరణే హేతూ" అనినచోటను "కోపకామౌ" అనిన ద్వంద్వ ముయొక్క విశిష్టార్థము "ఏకద్వి" అనిన ద్వంద్వముయొక్క విశిష్టార్థము తో నన్వయించును. "ఏకద్వి" అనుదాని విశిష్టార్థము ప్రకరణసందర్భ వశంబున మూఁడు (మహాపాతకములు) గాన సంకలనంబుచేయఁగాఁ గో పకామము లుభయములు గలిసి మూఁడుమహాపాతకములను జేయ హేతువులగుననినయర్థంబగునుగాని కోపమొకదానిని (మహాపాతక మును) కామంబు రెండింటిని (మహాపాతకములను) జేయహేతువులౌనని సక్రమాన్వయంబు రానేరదని శ్లోకకారతాత్పర్యము. దేవదత్తుఁడు నూ ఱురూప్యంబులును యజ్ఞదత్తుఁడు రెండునూఱులరూప్యంబులును నీయవల సియున్నపుడు, దేవదత్త యజ్ఞదత్తు లుభయులును గలిసి "గ్గ్రాశ్వశతం ద్యంతాం" అనుచోటునందువలెనె సముదాయ వాక్యపరిసమాప్తిన్యాయం బునమూఁడువందలరూప్యంబుల నీయవలసియుండెననిలోకవ్యవహార ము కలుగును. అచ్చటి ప్రకరణసందర్భవశంబున ధనభాగంబుల న్యూనా తాధిక్యంబులు తెలియును. అట్లే ప్రకృతంబునందును గోపకామంబులు మూఁడుమహాపాతకములు సేయుటకు హేతువులనిచోఁగూడ, ఉచితత్వ మునుబట్టి కోపము బ్రహ్మవధంబునకును, కామము సువర్ణస్తేయగురు తల్పగమనంబులకును గారణములనిన యర్థంబుతోఁచును. కాని కోపము ప్రత్యేకముగామూఁడింటికి, కామము ప్రత్యేకముగా మూఁడింటికిని గార ణములుగాలేవు. "శ్లో॥ కామఏష క్రోధఏష। రజోగుణసముద్భవః" అనుగీ తావాక్యమునఁ గామము కోపమనెడి కార్యరూపంబునఁ బరిణమించుటం జేసి "తదనన్యత్వ" న్యాయంబునఁ గోపము రూపాంతరముం బొందినకా మమేకానఁ గామంబు మూఁడుమహాపాతకంబులకును గారణంబైనను గో పంబారీతినిగానేరదు. కనుకఁ గోపకామములు కార్యాచిత్యము ననుసరిం

చి తాత్పర్యసమన్వయంబు చేసికొనవలయునని తోఁచుచున్నది. పూర్వోక్తకారణంబులచేత "ఏకద్వికరణే హేతూ" అనుచోటను సంకలనార్థంబు తెప్పనందున "త్రియూణాంకరణే హేతూ" అనవలసియుండునని శేఖరకారుతాత్పర్యమైనట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఇట్లుశాస్త్రార్థంబు నాలోచింపఁగా నవాంతసంఖ్యలకు సంకలనార్థంబులేని స్థలంబులందు శంకనొందక నిరంకుశంబుగా ద్వంద్వంబు నివ్వటిల్లునని స్పష్టమగుచున్నది. సాహిత్యరత్నాకరము దోషతరంగము. శ్లో॥ "పాథోవాహాపద స్త్రిసప్తదశదోర్గల్లశ్చ వే" అనుశ్లోకమునొద్ద "త్రిసప్త దశదోర్గల్ల ఇత్యత్ర వింశతిదోరితి వక్తవ్యే త్రిసప్తదశవో రిత్యపుష్టార్థం॥ ప్రకృతానుపయుక్తా। మపుష్టార్థం తదుచ్యతే ఇతిలక్షణాత్" అని యున్నది. "త్రిసప్తదశదోర్గల్లః" ఈస్థలమందు "ఇరువది" అన్న యర్థమును, మూఁడు, ఏడు, పది, అను మూఁడుసంఖ్యల సంకలనంబుచేసి చూపుట నపుష్టార్థదోషంబునకే యుదాహరణముగా నీఁబడినది. చ్యుతసంస్కారంబునకు నుదాహరింపఁబడలేదు. ఇట, మూఁడు, ఏడు, సంఖ్యలునవాంతసంఖ్యలలోనివి గావున సంకలనంబులో సమాసంబెట్లు కుదురునో సంశయింపవలసి యున్నది. ఈ నిషేధము కేవలమును నవాంతసంఖ్యలకే ద్వంద్వము చేయునపుడు చెల్లునుగాని యతీత సంఖ్యాసమభివ్యాహారస్థలంబున నిషేధంబు ప్రసరిల్లనేరదని తోఁచుచున్నది. ప్రకృతంబున నవాంతసంఖ్యాతీతమయిన దశసంఖ్యకూడ నున్నందున నట్టినిషేధము చెల్లదని ధ్వాంతరార్థాణి తాత్పర్యమయినట్లు ధ్వనించును. కాన సంకలనార్థస్థలంబు కానిచోట్లను నవాంతసంఖ్యలకు ద్వంద్వంబుండవచ్చును.

1 ఏకద్విత్రిచతుష్పంచగుణావ్యామాదిషుక్రమాత్. వేదాంతపండితః పం. భూ.

2 ఏకద్విత్రిచతుష్పదానియువనేర్ద్యుః క్రమాదార్ణవె }
3 యాతస్యాస్తుకరగ్రహేయదిచతుస్త్రిద్వ్యంఘ్రిభిష్టోర్థితా }
శాలామృతము. ౧ బిం ౩ బిం

4 ఖాంభూక్ష్మృతాః కువసూపద్రిభవాః ఖతిథ్యో ష్టాదీంద వో నవనవక్షితయో (౧౯౯) ర్క పరా — శబ్దశాస్త్రనిరంతర ప్రోక్షాధుర్యుడయిన గణేశపండితులగ్రహలాఘవగ్రంథము. స్పష్టికరణాధికారము

5 బింబంతమే ద్విద్వికరితుల్ (౬౫౨౨) సంఖ్యా — సిద్ధాంతశిరోమణౌ చంద్రగ్రహణాధికారము భాస్కరాచార్యప్రయోగము; ఇతండు శబ్దశాస్త్రముకాని వాడు శాస్త్రాంతరపరసంబునకు దగడని వ్యాకరణమును స్తుతించెను.

6 ఏకద్విత్ర్యాదిభేదాస్స్యు రిదం సాధారణం స్మృతం — భాస్కరాచార్యకృతలీలావతి: మిశ్రవ్యవహారము

7 ఏకద్విత్ర్యాది మూషావహనమితిః హరో బ్రూహి మే ధూమి భిన్నః లీలావతి: మిశ్రవ్యవహారము

8 ద్విత్ర్యాంశకత్వక్షయ్యానాం । దర్శనేప్యయమాంత్యః — వేదాంతచిత్రదీపము

లీలావత్యాదులలో కేవలసంఖ్యావాచకంబులకును ద్వంద్వంబున్నది.

1 అయే బాలే లీలావతి మతిమతి బ్రూహి సహితాన్ ద్విపంచ ద్వాత్రింశత్త్రి నవతిశతాష్టాదశదశ: లీలా. ప.

2 చతుశ్శ్రిద్విపత్రైకాః। ఘనా త్రిశ్రిప్రకారా — క్షేత్రవ్యవహారము. లీలావతి

3 ద్వ్యష్టైకా ౧౮౨ హీపపక్షపారిః — సూర్యసిద్ధాంతము స్పష్టాధికారము: ఉత్క్రమజ్యాప్రకరణము.

ఇట్లు దిగంతవిశ్రాంత ప్రచండ పాండిత్య ప్రభాభాసురులై పండితలోకబాంధవులగు మహాసూరులు ప్రయోగించిన సుకరసమాసప్రయోగంబులింకను బహువిధములున్నయవి. 47 వ పుటయందుయుక్తప్రమాణంబులు పండితులు చెప్పవచ్చునని యున్నందున రూపసాధనవిషయ

ములోఁ బ్రమాణపురస్సరముగాఁ గొన్నియుక్తియుక్తములైన యుక్తులను వచించి యీవ్యాసమును వ్రాసినాఁడను. ఈనాయుపన్యాసమ్మున న్యాయాభాసములుండెనేని "తంసంతశ్శ్రోత్రుమహాంతి। సదసద్వ్యక్తిహేతవః" అను కాళిదాసవచన న్యాయంబునఁ బండితులు పరామర్శించి పరమార్థప్రదర్శనమందు నాకుమార్గదర్శులగుదురుగాక !!

ఇట్లు విన్నవించు విబుధవిధేయబంధువు.

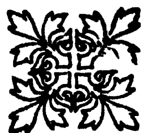
కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి

28—9—12 ఆర్ట్సుకాలేజి.

ఉభయభాషాధ్యాపకపండితుఁడు.

రాజమహేంద్రవరము.

(ఇయ్యది బందరుపురీవాసులు సర్వదా పండితగోష్ఠీపరాయణ బ్రహ్మశ్రీ జంధ్యాల గౌరీనాథశాస్త్రులవారి కకోరకోశంబుపై నీఁబడిన యభిప్రాయము. ఆపత్రము తెలుఁగుభాషలో నున్నందున నాంధ్రభాషలోనే యిదియు వ్రాయఁబడినది.)

దర్బారుసభాధ్యక్షుల ప్రేరణంబున రచింపఁబడి చదువఁబడిన

శ్రీ జార్జిఢిల్లీపట్టాభిషేకముక్తావళి.

SANSKRIT VERSES.

1 శ్లో. శ్రీరమ్యాకారచిహ్నై రపిమ హిభృతి య త్రాసుకంపాపగాస్తే
యస్మాద్ధర్మ స్వరూపాత్పరిణమతితమాం భారతక్షోణివృద్ధిః
యం సేవ్యం సంగిరంతే సుకృతమనుభవజ్ఞానవంశో జనాః శ్రీ
శ్లాఘ్యోరాజా జార్జి నామా విభురుదయమితాత్సార్వభౌమావతంసః

శ్లో. అలంకృత్యావాసంజలధిహృదయస్థాంగలమహా
న్నృణాం మైత్ర్యానాం నయనతిమిరంహంతుముదితః
చిరాదాస్మాకీ నాత్సుకృత పరిపాకాత్సముచితా
జ్జయశ్రీమాన్ జార్జిర్వ్రజతి విదితంఢిల్లినగరం.

౩ శ్లో. యఃకీర్త్యా లోకబంధుశ్శ్రితవివరముఖే కర్మసాక్షీతిగీతః
శ్రీహిందూరాజ్యవర్తిప్రకృతిసముదయాధారభూతంయమాహుః
జార్జిశ్రీచక్రవర్తీ కృతసకలమహీపాలనో మిత్రభూతో
మేరీచ్ఛాయాసమేతస్సుగుణమణిగణోవర్ధతా మార్కచంద్రం.

TELUGU VERSES.

శా. శ్రీలాభోన్నతి మూలభూతకరుణా శ్రీయోమరందోత్కరా
శాలిస్వాంత సరోరుహుండును జగజ్జాలేంద్రజాలక్రియా
లాలిత్యాభినయ ప్రవీణ పరమోల్లాసుండునౌ నీశ్వరుం
డాలోకించుత జార్జిభూవరుఁ గుటుంబాఢ్యుం గృపావృష్టితోన్.

మ. కనకాద్రింగొని రత్నసానువులెసంగన్ మాలి గావించుమే
దినిదేవింబలెఁ గోహినీయరుమణీదివ్య ప్రభాజాలభూ
షితంబౌ మకుటంబునన్ మెఱయుమేరీదేవి సౌభాగ్యశా
లినియై మేల్సిరిసంపదల్ చెలులు వోలెన్ గొల్వ వర్ధిల్లెనున్.

6 శా. “నావిష్ణుః పృథివీపతిర్భవతి” యం చార్యుల్ వచింపన్ గుణ
శ్రీవృద్ధిన్ బురుషోత్తముండు నగు జార్జిక్ష్మాతలాధీశుభూ
దేవీసంగ్రహణోత్సవంబు భగవద్గీతోక్తి నారాయణాం
శావాప్తంబగు మార్గశీర్షమున నొప్పారంగ న్యాయంబగున్.

చ. అవనికి మిత్రుఁడై ప్రజకు నస్తమితింగనఁ గా “నహో నహో
భవతి” యటన్న వేదపరిపాటిని జార్జియుఁ జక్రవర్తిన్
స్వవిధిని బొంది శూరకరసంగ్రహుఁడై ప్రతి పత్కలాశశాం
కవిధమునం జెలంగ మన కన్నుల నద్దిభజింపఁ గాదగున్

శా. శ్రీవిష్ణు ప్రతిబింబమై తనరుజార్జిన్ సర్వ సర్వంసహా
దేవీసంగ్రహణాభిషేకమున ధాత్రీనాథు లేతెంచి సం
సేవం గాంచి సహోదల ప్రతిఫలన్ మిత్రున్ సమీపించురా
జీవంబుల్ బలె లక్ష్మికిన్ నెలవులై చెన్నొందఁ జూడన్ దగున్.

9 మ. పొగకార్మబ్బులు మంటచాల్మెఱుపులుం బొంగారు కన్నీటివే
టిగముల్ సల్పిన దాండయాత్రికులధాటీవృష్టులేచన్ మహా
యుగమై తోఁచినదుర్దినాళిబహుదుర్యోగంబు మాయించి బల్
మగముల్ గూర్చెను నాంగ్లేయవిజయజ్యోతిశ్మ రచ్చంద్రికల్.

సీ. కనుతొప్పపాటులోఁ గాశికిన్ జనుధూము
కకటైన పుణి మోగక్తిగాఁగ

సూక్తి బ్రహ్మణ్య సారసాక్షి :

బ్రిటిషరోత్కర్షమ్ము బ్రిత్యక్షమసఁ జాలు
తంతివార్తయు దివ్యదృష్టి గాఁగ
గోష్ఠభూమియునదీకుల్యామృతౌషధీ
రసలబ్ధి రత్నగర్భవతిగాఁగ
మహి నిరక్షరకుక్షిమయము నాదేశంబుఁ
బల్కునాలికి నాటపట్టుగాఁగ
తే. గీ. నఖిలజనులకు సర్వసౌఖ్యంబు లొసఁగి
సర్వవర్ణంబులందును సామ్యబుద్ధి
నెఱయ సర్వత్రి సర్వదా నేర్పుగల్గి
ప్రబలుచుండెను. నాంగ్లేయపాలనంబు.

12 చ. తపాతపాపాటు నొందువనితామణులగ్ని గనఁజాలలేక స్త్రీ
సహగమనంబు మాన్పఁ దగుశాసనముల్ లిఖయించి యెంతయో
యిహపరసాధనంబయినయెక్కుడుబున్నెము గట్టుకొన్న యీ
మహిత గుణాంగిలేయులక్షమాపరిపాలన మేరు మెచ్చరే!

మ. అలవిగా మీఱినదుండగంబులను మొంపౌదండకారణ్యభూ
ఖలమార్గంబుల ధర్మమూర్తులనఁగా ఘంటాపథశ్రీల్ నిర
ర్గళధాటిఁ జొరఁబెట్టి చోరభయముల్ గాసిల్లఁ గావర్తకం
బిల భారాశి మొసర్చురాజ్య మిదిగా కేరాజ్యము గంటిమే.

చ. తనసతిజాహ్నవిం జెనయుదారయు శ్రీయనురదుప్రసంఖ్యనం
దనులు రమాభక్తస్యయు సుధామయవాక్కును గల్గుజార్జిపా
వనగుణరత్నుఁ జూచి యొరుపచ్చ సహింపక సాగరుంముఖో
భనిదినఁ గాంచితమ్మ! పతి భారతవర్షవసుంధరామణీ!

15 ఉ. దూరమునుండి జార్జిగుణధుర్యుఁడు ఖ్యాతిని నిన్నుఁ జేరు; మే
రీరమణీమణీ క్షణముఁ బ్రేమను వీడకయుండుఁ; దన్మనో
హారిణులై సవిూయిరువురందలియంతర మెంచఁజాలనె
వ్వారలు గొప్పయో చెపుము! భారతవర్షవసుంధరామణీ.

శా. ఏకచ్ఛత్రనృపాలభూరమణి! యోహిందూధరిత్రీమణీ!
యోకామ్యార్పణకామధేనుసరణీ! జ్యోతిర్విదుల్ భూమియం
దాకర్షించుసుశక్తిఁగాంచిరట; నీదాశక్తియో చిత్రమౌ;
నాకర్షింతువు సింధు వల్లినను నాహా! సార్వభౌమాంకునేఁ

చ. ఘనలియసఁదగ్గవోటను గమ్భ్రము ఢిల్లియటంచు! మహానుల
య్యలజగదీశ్వరుండలఘులీశ్వరుఁడై తనకూర్మపృష్ఠమం
దెలమి వహించునట్లు వహియించుటఁ జేసి ధులీశ్వరాఖ్యతోఁ
బిలిచిరి ధర్మజాములను బ్రేమను మాగతి జార్జిభూపతీ!.

18 శా. శ్రీజార్జిధ్రువసార్వభౌమ! కరుణాసింధూ! విధింబాయక
వ్యాజప్రేమఁ బితామహీమణి యొసర్పంజాలె రాజ్యంబు మం.
నోన్నజశ్శాలియుఁ దండ్రి మిత్రతకు నుద్యోగించి భాసిల్లె. నా
యాజాడన్ ద్విజరాజసంస్ఫురణ దీర్ఘాయుండవై యేలుతన్.

మ. రవి యెందాఁక దివిన్ గ్రహావళిపయిన్ రాజ్యంబుచెల్లించునో
యవదాతాంశుఁడు తారకా దయితుఁడై యానందమున్ జెందునో
ధ్రువుఁడున్ సప్తఋషీంద్రమండలిపయిన్ రూఢస్థితిన్ బొందునో
యవనీదేవత నాంగిలేయవిభువే యందాఁకఁ బాలించుతన్.

చ. మయుఁడనుపూర్వదేవత సమంచితభక్తిని బార్థసారథి
ప్రియవచనంబు నొంది యొనరించిఁ ధర్మజునన్మణి ప్రభా

తుయసభరాయో యనంగ ననుమాన మెుసంగడేశిల్పకోశలో
దయసభః కార్థసారథి సదస్యుని వాల్మునిభూ దలంచెదగా.

చ. శ్రీపురంగజుమా 1838 శకవిస్పృద్ధివిబొందువిరోధికృత్తు నవ్వ
ర్థపతిత వా సలకునాత రంజలె. మంగళవారమై సుమా
ర్గపటువు కృష్ణపక్షఖగరాజుమహాతిథియయ్యెనా౦! న
వ్యపదవినొంద జార్జిపతి భారతవర్షధరాభిషిక్తుఁడై .

గ. శ్రీతిపాదా వెలనాటి బ్రాహ్మణులలో శ్రీవేదశాస్త్రార్థ
విత్తిధన్యుంబగువీరభద్రపుర నిర్ణిందార్య గ్రామాగ్రార్జన
శుశ్రీకల్లూర్యభిధానసంతతి నగోత్పుండాంధ్రగీర్వాణగీ
ర్వ్యత్యుత్ప వేంకటరామశాస్త్రియిటు కూర్చెన్ జార్జిముక్తావళిన్.

నవరత్న మంగళ మాలిక.

వారాణసీ క్షేత్రంబునకుఁ బ్రతివాదియని విఖ్యాతికెక్కి దక్షిణ దేశంబు నధివసించినయీకోటిలింగ క్షేత్రంబున నొకానొక శివరాత్రి పర్వకాలంబునందు రథారూఢుండగుకోటిలింగేశ్వరుండు తనదు దర్శనంబున నుల్లంబు నుల్లాసంబు నొందించి నన్ను స్వకీయస్తుతి విషయక మనోరథారూఢుం జేయంగ ధూర్జటిజటిల భక్తిభాసుర కవితా వితానశాలి నయ్యతో నశేషరసజ్ఞపీయుసుధామ ధురంబయ్యును నశేషరసజ్ఞాళి సీధు సుధా మధురంబగునట్టులు రచియింపఁబడిన పద్య నవరత్న మంగళ మాలిక :—

శా. శ్రీగోదావరి మాతృదేవతవలెన్ జిత్తాబ్జముం గాంచియా
హా! గంభీర భవద్దయారసమువాయం బొంగి యజ్ఞానని
ద్రాగాము న్నను లేపుచుం దెరల బోర్కాడించి ప్రేరేపనీ
శ్రీగంటంబడికొల్తు రథయుతుమిా శ్రీకోటిలింగేశ్వరా.

మ. నతులన్నికొవరించుధన్యుఁడు గుణాల్ నాగంబులున్ బల్లకీల్
చతురంభో నిధిమేఖలాఖిలమహీ సామ్రాజ్య మొప్పారను
న్నతుఁడై యీతనుకంచుకం బెసలినంతన్ గిత్తపై నెక్కి సం
చితభిక్షుండయి కొండకాఁపగుబలీ! శ్రీకోటి లింగేశ్వరా.

మ. క్షితిపై గొప్పదటన్న సమ్ముఖగత శ్రీగౌతమీతీరపై
కలవేదిన్ జలజాసనంబున నిమున్ జ్ఞానాక్షి వీక్షించిన
ద్గతి చేకొన్న డెడ జన్మమయ్యె. యిటుఁ దీర్ఘధ్యానయుముంద్యోద్దయా
స్థితసత్రన్ బరమాంనమై పరఁగెడిన్ శ్రీకోటి లింగేశ్వరా.

మ. కొలువై కాశీపురంబు నివ్వటిలసీకుం బోర సమ్మర్దసం
కులరావంబు తపో విభూతియునిమో కోటాఁసఁ గోటుల్ జగం
బులఁ జోవంగల కోటి లింగముల రూపుల్ దాల్చి నిక్కబ్దుం
దిలహార్ష స్పదముంచుచుంటివొ? యటన్ శ్రీకోటి లింగేశ్వరా.

మ. పరిభాషా విధిశాస్త్రముల్ పదసమన్వయైకవాక్యత్వవై
ఖరితోరంజిలి కార్యకాలమనుపక్షం బందునున్నట్లు ని
ర్భరరాగంబున నల్లుకొన్న తమదాంపత్యంబు ధ్యానించుచుం
డిరిహించెందుదు నాత్మలోన నవుచున్ శ్రీకోటి లింగేశ్వరా.

మ. వినునీవే తలిదండ్రులిద్దఱునుగావే? యర్ధనారీశమూ
ర్తిని విశ్వంబుసృజించి పోచియునయారే! « నేహానా నాస్తి కిం
చన " యన్నట్టి శ్రుతిప్రకారమునవీ జాగ్రల్ల లాటంతపా
క్షినిసర్వంబులయింపసాక్షివిగదా ? శ్రీకోటిలింగేశ్వరా.

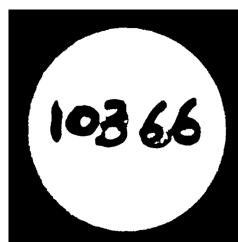
శా. భాషానాథుని బుద్ధిసాయకులఁ గాంచన్నీవు పుత్రవ్యథా
ద్వేషంబూనక శౌరినీకుముద మొందింపన్ జగన్మోహినీ
వేషంబొందియుదారతిన్ మెలఁగ నీ పెంపుంబ్రభావంబుని
శ్శేషంబౌసాగను న్నుతింపఁదరమా? శ్రీకోటి లింగేశ్వరా.

మ. హరివంశోక్తులు శేషధర్మముల వ్యాఖ్యల్ యోగ వాసిష్ఠవా
ఙ్గ్మరి పాద్మాది పురాణగోష్ఠులు సదా చాటింప దుష్టార్దిత
త్పరశిష్టా భయహస్తదానపర సీతారామ రూపంబుదా
ల్చిరఘూర్వీశ కులంబునన్ వెలసితో? శ్రీకోటి లింగేశ్వరా.

మ. యమిరాజేంద్ర పురాణ దుందుభులుమోర్రియన్ స్వల్పనారాయణా
ర్ధములోఁగూడిన నీపరాంశమగు సీతారామదేవావతా
రము గంగా యమునాంశ సంగమిత తీర్థంబట్లునీచెంతఁజే
రిమహోఘంబులు చెందుచుండును గదా శ్రీకోటి లింగేశ్వరా.

(సశేషము)

ఇట్లు
కోటిలింగక్షేత్ర నివాసి
కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.
ఉభయభాషాధ్యాపక పండితుఁడు
ఆర్ట్సుకాలేజి.

10366